

До спеціалізованої вченої ради Д 27.855.02
в Університеті державної фіскальної служби
України

ВІДГУК

*офіційного опонента на дисертацію Новицької Наталії Борисівни
«Правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері
України: теорія та практика»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове
право; інформаційне право*

Актуальність обраної теми. Сьогодні ідея інформаційного розвитку для України вже не є новою. Необхідність становлення інформаційного суспільства та повноцінного входження у світовий інформаційний простір визнана законодавством України і є пріоритетом державної інформаційної політики. Проте взаємозв'язки тенденцій інформаційного розвитку з іншими напрямками суспільної і державної трансформації, передусім зі становленням громадянського суспільства і розбудовою правової держави, залишаються недостатньо усвідомленими. Сьогодні традиційні форми і методи організації суспільного життя потребують переосмислення крізь призму концепції становлення інформаційного суспільства та його основних ідеалів, до яких належить, з одного боку, всезагальний, вільний, швидкий доступ до різноманітних інформаційних ресурсів, а з іншого – право громадян на інформаційний простір вільний від матеріалів, що порушують норми суспільної моралі.

Українське суспільство, з одного боку, все ще перебуває у процесі подолання пострадянського синдрому «дозволено те, що прямо передбачено законом», відтак утвердження свободи через призму інституту прав людини є і досі актуальним завданням; з іншого ж боку, необхідною є виваженість у визначенні рамок реалізації такої свободи з огляду на ламання чинної раніше системи духовних цінностей, на зміну котрій поки що не прийшла більш-менш чітка система духовних орієнтацій, яка би здійснювала належний етичний вплив на суспільство.

Разом з тим, активні зміни, бажання побудувати нові суспільні відносини, закласти демократичні начала державного розвитку орієнтованого на збереження національних традицій, утвердження норм суспільної моралі в інформаційній сфері та їх правового захисту потребують значного наукового осмислення, різнобічного дослідження та концептуального вивчення.

У ході підготовки дисертації було використано праці ряду вітчизняних дослідників інформаційної сфери правовідносин, зокрема таких як: І. В. Арістова, О. А. Баранова, В. Ю. Баскаков, В. М. Брижко, А. І. Граціанов, В. І. Гурковський, В. А. Залізник, О. О. Золотар, Р. А. Калюжний, Б. А. Кормич, О. В. Кохановська, Г. М. Красноступ, В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, А. І. Марущак, П. Є. Матвієнко, І. М. Сопілко, А. В. Тунік, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець та інших.

Для формування теоретичної бази дослідження виникла потреба у вивченні праць із проблем захисту суспільної моралі вчених, які проводять дослідження в інших галузях права. При цьому увага зверталася на ряд правових досліджень із адміністративного, конституційного, цивільного та кримінального права; роботи фахівців, які досліджують проблематику комплексних галузей права, окремих спеціальних галузей права, міжгалузевих комплексних інститутів права, а також міжнародного права у контексті застосування їхніх поглядів на формування теорії інформаційного права, пов'язаної з захистом суспільної моралі в інформаційній сфері.

Однак, за такого розмаїття наукових джерел, жодної монографії, присвяченої проблематиці правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, в якій комплексно вивчалися б відповідні питання, досі бракує.

Отже, проблема захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України на теоретичному рівні належно не вивчена, відтак назріла необхідність проведення комплексного правового дослідження цього актуального питання, що й зумовило актуальність даної теми дисертації.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Обравши в якості об'єкта дослідження суспільні відносини щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та предмет дослідження – правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України (сторінка 11 рукопису), авторка цілком слушно акцентувала увагу на таких ключових задачах, як встановлення теоретико-правових положень, що є основою інформаційних відносин у сфері захисту суспільної моралі, та розкриття сутності поняття захисту суспільної моралі; обґрунтування концептуального підходу до формування правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері; визначення та характеристики основних етапів формування наукової думки про захист суспільної моралі в інформаційній сфері та з'ясування взаємозв'язку процесу розвитку інформаційної сфери та захисту суспільної моралі; формулювання принципів захисту суспільної моралі в інформаційній сфері; виявлення та розкриття особливостей правового обмеження доступу до інформації з метою захисту суспільної моралі та зловживання правом на інформацію; виокремлення та характеристики суспільно-правових інститутів захисту суспільної моралі, характерних інформаційній сфері; здійснення функціональної характеристики суб'єктів у сфері захисту суспільної моралі та визначення місця, ролі і завдань громадських організацій щодо захисту суспільної моралі в інформаційній сфері; обґрунтування правової природи та шляхів запровадження моніторингу інформаційної сфери як елементу захисту суспільної моралі; характеристика експертизи інформаційних продуктів у сфері захисту суспільної моралі як особливого виду експертної діяльності; визначення видів деліктної поведінки щодо порушень норм суспільної моралі в інформаційній сфері; розкриття правових основ захисту суспільної моралі як складової інформаційної безпеки; встановлення шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання відповідальності за правопорушення норм захисту суспільної моралі в інформаційній сфері; визначення особливостей правового регулювання захисту суспільної моралі у правових системах закордонних держав; формування наукової концепції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Слід зазначити, що, відповідно до вимог, об'єкт і предмет даного дисертаційного дослідження як категорії наукового процесу дійсно співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Теоретико-методологічний арсенал дослідження зумовлений метою та особливостями явища, що розглядається.

Аналіз змісту роботи, її висновків та пропозицій дозволив переконатися, що задекларований автором широкий спектр сучасних філософських, загальнонаукових і спеціальних методів пізнання державно-правових процесів та явищ, що обрані відповідно до мети та завдань дослідження (зокрема, діалектичний, історичний, системний, порівняльно-правовий, структурно-функціональний, логіко-юридичний та ін.) дійсно творчо та конструктивно були використані під час зазначеного дослідження. Як зауважено автором, базовою методологічною основою стали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний метод, як універсальний філософський метод наукового пізнання і формування наукового світогляду було використано при дослідженні проблем, що постають у процесі захисту суспільної моралі, їх розвитку та динаміці, що сприяло більш ґрунтовному та вичерпному формулюванню висновків дисертаційної роботи (стор. 11-12 рукопису). Методи аналізу та синтезу дозволили виявити основні тенденції та проблеми правового забезпечення захисту суспільної моралі, розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства, що регламентує досліджувану сферу (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3, п. 5.1, п. 5.2). Завдяки логіко-семантичному методу створено основу для дослідження формального і юридичного змісту сутності захисту суспільної моралі, експертизи в сфері суспільної моралі, моніторингу в інформаційній сфері (п. 1.2, п. 4.1, п. 4.2). Структурно-функціональний метод сприяв аналізу повноважень суб'єктів захисту суспільної моралі, виявленню недоліків їх діяльності (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3). Феноменологічний метод пізнання дозволив розглянути окремі особливості та загальну множину суспільних явищ, характерних інформаційній сфері, що формуються під впливом різних факторів суспільного життя та потребують відповідного правового закріплення (Розділ 1). Важливим для систематизації,

аналізу та зіставлення національного та зарубіжного законодавства щодо правових основ захисту суспільної моралі, визначення характерних рис та особливостей його формування та реалізації був порівняльно-правовий метод (п. 5.3, п. 5.4). Історично-правовий метод було покладено в основу вивчення генезису правового забезпечення захисту суспільної моралі (Розділ 2). Структурно-логічний метод застосовано при виявленні особливостей правового регулювання окремих інститутів захисту суспільної моралі (Розділ 4). Також у дослідженні були використані соціологічні та статистичні методи. Чинники, які впливають на захист суспільної моралі в інформаційній сфері, було розглянуто із застосуванням синергетичного методу, в основу вивчення правових підстав обмеження права на свободу слова та інформації з метою захисту суспільної моралі в інформаційній сфері було покладено метод правового моделювання.

Не викликає сумнівів, що зважене використання загальнонаукових методів і методів спеціальних наук дозволило авторці комплексно розглянути різні аспекти правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, а також виробити рекомендації та пропозиції, що постають обґрунтованими, а отже і цікавими як з наукової, так і практичної точки зору.

Достатній обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх високому ступеню достовірності сприяло також плідне, творче використання знань з загальної теорії держави і права, конституційного, інформаційного, кримінального, адміністративного права. Безсумнівною перевагою роботи є використання великого обсягу нормативно-правових актів України. Усе це дозволяє зробити висновок, що одержані у дослідженні результати характеризуються високим ступенем вірогідності та наукової обґрунтованості.

Наукова новизна положень висновків та результатів дисертації. Дисертаційне дослідження характеризується науковою новизною, яка проявляється у тому, що дисертація є одним із перших у сучасній юридичній науці інформаційного права комплексним монографічним дослідженням, у якому вирішується важлива науково-практична проблема щодо формування правових

основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, що дозволило сформулювати концептуально нові напрями вдосконалення законодавства в зазначеній сфері, розробити наукову концепцію захисту суспільної моралі в інформаційній сфері та визначити основні напрями правового захисту громадян від негативного впливу інформаційної продукції.

Зауважимо, що на всіх етапах наукового дослідження, починаючи від розгляду теоретико-правових проблем співвідношення понять мораль та право як соціальних регуляторів відносин в інформаційному суспільстві в Україні та завершуючи розробкою наукової концепції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України, дисертанткою застосовується комплексний підхід, який виступає надрівнем серед інших методів дослідження. Такий підхід у вказаному дослідженні обрано правильно і не випадково, адже завдяки йому досягається множинна установка щодо вирішення завдань, зумовлених предметом дослідження, зумовлюється врахування зовнішніх та внутрішніх факторів формування правових основ захисту суспільної моралі, розкривається генезис формування правового захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, в основу якого покладено критерій нормативно-правового забезпечення та діяльність суб'єктів публічної влади в зазначеній сфері відносин.

Необхідно відмітити наукову та практичну цінність розробленого авторкою проекту наукової Концепції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, практичне значення якої полягає в сприянні здійсненню державою функції захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, розвитку норм інформаційного права в частині визначення правової конструкції протидії негативним чинникам, негативному контенту та формування правових основ комплексної громадсько-державної системи правового забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя українського суспільства (стор. 446-452 рукопису).

Здійснивши аналіз методологічних основ дослідження захисту суспільної моралі в інформаційній сфері авторка цілком правильно говорить про складний предмет дослідження, який складається із двох структурних частин: основної та

додаткової. Основний предмет дослідження, це питання правового регулювання захисту суспільної моралі. Додатковий предмет – це визначена сфера застосування захисту суспільної моралі – інформаційна сфера (стор. 66 рукопису).

Застосовуючи концептуальні основи інституційної теорії інформаційного суспільства, авторка встановлює основні елементи системи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, яка визначається взаємопов'язаними елементами: наявність суспільних відносин, тобто вони існують у реальному бутті і визначають мораль як важливий елемент існування суспільства; важливість цих суспільних відносин, що виражається впливом суспільної моралі на різні аспекти інформаційних відносин (економічні, гуманітарні, релігійні, правові, безпекові та ін.); норма права, яка встановлює, забороняє, забезпечує реалізацію певних дій, пов'язаних із сферою захисту суспільних відносин в інформаційній сфері; суб'єкти зазначених суспільних відносин: спеціальні, які здійснюють свою діяльність щодо попередження порушень норм суспільної моралі та загальні суб'єкти – відносно яких або які визначають та є учасниками сфери захисту інформаційних суспільних відносин. Системний метод дослідження дає дисертантці можливість поєднати всі елементи вказаної системи, визначивши особливості окремих структурних частин та показавши взаємозв'язок як цілісної системи (стор. 78 рукопису).

Цікавою з точки зору нормативно-правового забезпечення та діяльності суб'єктів публічної влади в інформаційній сфері є здійснена дисертанткою періодизацію формування правового захисту суспільної моралі (стор. 183 рукопису).

Авторка уперше обґрунтувала позицію щодо застосування поняття «зловживання правом на інформацію» та визначила чинники, які спонукають суб'єктів інформаційних відносин до такого зловживання: свобода кожної людини привселюдно виражати свої думки, ідеї та судження, і поширювати їх будь-якими законними способами; власне свобода друку та інших засобів масової інформації, тобто свобода від цензури та право створювати і використовувати засоби масової інформації, що дозволяє матеріалізувати свободу вираження думок; право на

одержання інформації, що становить суспільний інтерес або стосується прав громадян, тобто свобода доступу до джерел інформації.

Цілком підтримуємо висновок зроблений дисертанткою у третьому розділі дослідження, що держава в умовах формування інформаційного суспільства повинна реалізовувати комплексну державну політику в інформаційній сфері, метою якої є формування єдиної комплексної громадсько-державної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення в електронних та інших засобах масової інформації поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, у тому числі пропаганди культу насильства та жорстокості, расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, антисемітизму, ксенофобії, нетерпимості, образи нації чи людини за національною ознакою тощо.

Вивчаючи міжнародний та зарубіжний досвід захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, здобувач цілком вірно приходить до висновку, що у нормативно-правових актах країн ЄС цензура заборонена, проте це не означає, що свобода інформації є безмежною та абсолютною. Право на свободу інформації може бути обмежене виключно на законодавчо встановлених підставах - мати законну мету та відповідати засадам демократичного ладу. Як член суспільства, особа, реалізуюючи своє конституційне право на свободу інформації, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, повинна діяти з урахуванням інтересів інших учасників, які також для задоволення власних інтересів реалізують надані їм права, та не порушувати їх.

Повністю підтримуємо позицію дисертантки, що в Україні необхідно, крім обмеження свободи поширення інформації, значну увагу приділити вихованню адекватного споживача інформації, рівень інформаційної культури якого дозволяв би йому протистояти усім маніпуляціям та впливам. Це означає, що разом із реформами у сфері медіа має відбуватися паралельно впровадження медіаосвіти у школах.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертації відображено в опублікованій одноосібній монографії – «Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства», у 28 статтях у наукових фахових виданнях, з них у зарубіжних виданнях – 5; інших вітчизняних виданнях – 23 публікації.

Автореферат відображає зміст усіх основних положень дисертації.

Дискусійні положення і зауваження по дисертації. Глибоке вивчення та загальна позитивна оцінка рецензованої роботи та проведеного дослідження в цілому не виключає можливості й необхідності висунути низку зауважень щодо його змісту, які носять критичний чи дискусійний характер та мають бути обговорені під час публічного захисту і враховані автором в його подальших наукових дослідженнях. Отже, позитивно оцінюючи дисертацію Новицької Наталії Борисівни, вважаємо за необхідне зазначити, що окремі питання є дискусійними або вимагають додаткової аргументації. Зокрема :

1. Як і багато інших вітчизняних науковців, які досліджують проблемами визначення місця інформації в юриспруденції, інформаційної сутності правової діяльності, впливу інформаційних процесів на існування людини та суспільства в цілому і, зрештою, правове регулюванням інформаційних відносин, здобувачка недостатньо глибоко звертається до проблем класифікації та структури наукових знань «про інформацію» в правознавстві, що хоча й носять суто теоретико-методологічний (загальнонауковий) характер, але мають велике значення для подальшого розвитку правничої науки та практики. У наданому на опанування дослідженні, превалюють практичні підходи – чи то в законодавчому регулюванні сфери інформаційних відносин (формування інформаційного законодавства), чи то в упровадженні й використанні сучасних здобутків науково-технічного прогресу в правовій діяльності, створенні спеціалізованих інформаційно-телекомунікаційних систем правової інформації (правової інформатизації), чи то питаннях проведення організаційно-правових та технологічних заходів протидії негативним явищам, що відбуваються у суспільстві через неправомірне використання інформаційних технологій які прямо впливають на захист суспільної моралі. В той же час,

розвиток науки інформаційного права на сучасному етапі потребує не тільки практичного вирішення конкретних питань, а і глибокого теоретичного осмислення її місця та ролі в загальній системі правової науки.

2. У розділі 2 «Генезис правового забезпечення захисту суспільної моралі в інформаційній сфері» авторкою досить глибоко проаналізовано інструменти впливу держави на інформаційні відносини, серед яких виділяється цензура, як окрема функція держави, що здійснювалась спеціально уповноваженими органами. У статті 15 Конституції України встановлена норма щодо заборони цензури. В той же час, дисертанткою на теоретичному рівні обґрунтовується наявність в практиці інформаційних відносин цілого ряду видів цензури, серед яких військова цензура, корпоративна цензура, побутова цензура та інші. Дане твердження фактично суперечить основному Закону держави, тому, відповідно, за такі порушення повинна наступати юридична відповідальність, про що, зокрема, в роботі не зазначається. Крім того, цікавою була б почути думка дисертанта щодо можливого запровадження цензури під час оголошеного воєнного стану в державі.

3. Сучасний етап розвитку суспільних відносин став заручником широкого поширення неправомірної інформаційної діяльності, соціально шкідливих дій, пов'язаних з обігом інформації у державному та недержавному секторах соціального забезпечення, що здійснюється з порушенням чинного національного чи міжнародного законодавства, завдають матеріальної чи моральної шкоди фізичним та юридичним особам або порушують їх права, та підлягає притягненню до юридичній відповідальності згідно із нормами закону. Дана проблема для теорії інформаційного права та відповідного правозастосування є досить актуальною і потребує наукового обґрунтування та законодавчого вирішення. Проте, дисертанткою це питання висвітлюється лише в підрозділі 5.2. «Загальні положення про відповідальність за деліктну поведінку в інформаційній сфері щодо порушень норм суспільної моралі», а основний акцент робиться на відповідальності юридичних осіб. Поряд з цим не розкритими залишились питання різних видів відповідальності фізичних осіб, як суб'єктів інформаційних правопорушень.

4. Як окремих інститут захисту суспільної моралі в інформаційній сфері, здобувачкою розглядається проведення комплексної експертизи інформаційних продуктів. У роботі наголошується, що раніше таку експертизу готував спеціальний орган – Національна експертна комісія з питань захисту норм суспільної моралі. В даний час спеціального уповноваженого органу, який би здійснював таку діяльність не визначено. В на часі експертизу інформаційної продукції щодо дотримання норм суспільної моралі фактично перебрали на себе громадські організації. В той же час, в роботі не проведено аналіз повноважень громадських організацій в частині можливості та правомочності проведення таких експертиз, а також юридичної сили таких висновків.

5. Інформаційна агресія, яка фактично вже перейшла в «інформаційну війну» проти України супроводжується великою кількістю інформації, яка не відповідає дійсності, вирвана з загального контексту та висвітлюється виключно як особисте відношення до проблеми однієї із сторін конфлікту, як пряма дифамація – деструктивна пропаганда. Всі ці види інформаційного впливу на суспільні відносини несуть негативну складову по відношенню до правомірної інформаційної діяльності. Телевізійні новини, передачі, фільми, пости в Інтернеті, в більшості своєму направлені на висвітлення негативних повідомлень, або таких, які несуть негативні емоції. Інформаційний простір сучасної України перенасичений негативним контентом. Так в США, для того щоб вийти з економічної депресії, свого часу, заборонили поширювати інформацію, що несли негативні емоції. Це був один із елементів виходу держави із кризи, а зазначений захід дав позитивний результат. Але, нажаль, дисертантом не приділено належної уваги ролі та місцю центральних органів публічної влади в створенні позитивного іміджу держави, з метою зняття соціальної напруги в суспільстві, забезпеченні позитивного емоційного стану в суспільстві.

У той же час, вважаємо, що дисертант має право на власну думку. Наведені зауваження лише свідчать про складність обраної дисертантом теми поставлених у роботі проблем, значною мірою мають дискусійну природу та носять характер побажань і суттєво не впливають на загальний позитивний висновок щодо якості

проведеного дослідження та не принижують високої оцінки змісту та наукових положень дисертації, висвітлених у тексті рукопису та авторефераті.

ВИСНОВОК. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що дисертація *«Правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України: теорія та практика»* представляє собою завершене дослідження, виконане самостійно на достатньому теоретико-методологічному рівні з високим ступенем новизни, достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що вирішують важливу для науки інформаційного права проблему, а також надані рекомендації щодо удосконалення нормативно-правових засад правового регулювання відповідних соціальних відносин.

Наукова значимість дослідження зумовлена, насамперед, тим, що запропонована до захисту дисертація є першим в Україні спеціалізованим дослідженням, у якому, з використанням сучасних методів пізнання та урахуванням новітніх досягнень юридичної науки, автор комплексно розглядає весь спектр питань, пов'язаних з проблемами щодо формування правових основ захисту суспільної моралі в інформаційній сфері.

Напрацювання та ідеї, що знайшли своє висвітлення в роботі, належать особисто автору та підтверджені відповідними джерелами. У публікаціях й авторефераті відбиті основні положення дослідження.

Дисертація відповідає спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Автореферат дисертації та її основні положення ідентичні за змістом.

За своїм змістом, науковими результатами, ступенем новизни, обґрунтованістю положень, висновків, пропозицій, їх науковою та практичною значимістю дисертація відповідає вимогам які встановлені у п. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка – *Новицька Наталія Борисівна* заслуговує

на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукової лабораторії
правових проблем інформаційної діяльності
Науково-дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України*

14 грудня 2016 року.

К. І. Беляков

Підпис Белякова К. І. засвідчую :
Завідувач науково-організаційного сектора

М. Беланюк